॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रꣳ श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यन्ते षड्ं॥३॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्थ्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रतिगृह्णाति। आत्मनोऽनार्त्यै। यद्येनमार्त्विज्याद्धृतꣳ सन्तं निरहरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्दशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्तिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योप दासयति। यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः। आग्नीध्र एव जुहुयाद्दशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पश्चात्प्राङासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्घोतेत्यृतुमुखऋतुमुखे जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

क्लृप्ता अस्मा ऋतव आयन्ति। षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिदꣳ सर्वमसृजत। स मनो-

ऽसृजत। मन॒सोऽधि॑ गाय॒त्रीम॑सृजत। तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आर्च्छत्। तामाऽल॑भत। गा॒य॒त्रि॒या अधि॒ छन्दाꣳ॑स्यसृजत। छन्दो॒भ्योऽधि॒ साम॑। तथ्साम॒ यश॑ आर्च्छत्। तदाऽल॑भत॥६॥

साम्नोऽधि॒ यजूꣳ॑ष्यसृजत। यजु॒र्भ्योऽधि॒ विष्णुम्॑। तद्विष्णुं॒ यश॑ आर्च्छत्। तमाऽल॑भत। विष्णो॒रध्योष॑धीरसृजत। ओष॑धी॒भ्योऽधि॒ सोमम्॑। तथ्सोमं॒ यश॑ आर्च्छत्। तमाऽल॑भत। सोमा॒दधि॑ प॒शून॑सृजत। प॒शुभ्योऽधीन्द्रम्॑॥७॥

तदिन्द्रं॒ यश॑ आर्च्छत्। तदे॑नं॒ नाति॒ प्राच्य॑वत। इन्द्र॑ इव यश॒स्वी भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। नैनं॒ यशोऽति॒ प्रच्य॑वते। यद्वा इ॒दं किं च॑। तथ्सर्व॑मुत्ता॒न ए॒वाऽऽङ्गी॑र॒सः प्रत्य॑गृह्णात्। तदे॑नं॒ प्रति॑गृहीतं॒ नाहि॑नत्। यत्किं च॑ प्रतिगृह्णी॒यात्। तथ्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वा॑ऽऽङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णीयात्। इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः। अ॒नयै॒वैन॒त्प्रति॑गृह्णाति। नैनꣳ॑ हिनस्ति। ब॒र्॒हिषा॒ प्रती॑या॒द्गां वाऽश्वं॑ वा। ए॒तद्वै प॑शू॒नां प्रि॒यं धाम॑। प्रि॒येणै॒वैनं॒ धाम्ना॒ प्रत्ये॑ति॥८॥

वि॒ग्राह॑मृ॒तव॒स्तदाऽल॑भ॒तेन्द्रं॑ गृह्णीया॒थ्षट्च॑॥५॥ [२]

यो वा अवि॑द्वान्निव॒र्तय॑ते। विशी॑र्षा॒ सपा॑प्मा॒ऽमुष्मिँ॑ल्लो॒के भ॑वति। अथ॒ यो वि॒द्वान्नि॑व॒र्तय॑ते। सशी॑र्षा॒ विपा॑प्मा॒ऽमुष्मिँ॑ल्लो॒के भ॑वति। दे॒वता॒ वै स॒प्त पुष्टि॑कामा॒ न्य॑वर्तयन्त। अ॒ग्निश्च॑ पृथि॒वी च॑। वा॒युश्चा॒न्तरि॑क्षं च। आ॒दि॒त्यश्च॒ द्यौश्च॑ च॒न्द्रमाः॑। अ॒ग्निर्न्य॑वर्तयत। स सा॑ह॒स्रम॑पुष्यत्॥९॥

पृ॒थि॒वी न्य॑वर्तयत। सौष॑धीभि॒र्वन॒स्पति॑भिरपुष्यत्। वा॒युर्न्य॑वर्तयत। स मरी॑चीभिरपुष्यत्। अ॒न्तरि॑क्षं॒ न्य॑वर्तयत। तद्वयो॑भिरपुष्यत्। आ॒दि॒त्यो न्य॑वर्तयत। स र॒श्मिभि॑रपुष्यत्। द्यौर्न्य॑वर्तयत। सा नक्ष॑त्रैरपुष्यत्। च॒न्द्रमा॒ न्य॑वर्तयत। सो॑ऽहोरा॒त्रैर॑र्धमा॒सैर्मासैर्॑ऋ॒तुभिः॑ संवथ्स॒रेणा॑पुष्यत्। तान्पोषा॑न्पुष्यति। याꣳस्तेऽपु॑ष्यन्। य ए॒वं वि॒द्वान्नि च॑ व॒र्तय॑ते॒ परि॑ च॥१०॥

अ॒पु॒ष्य॒न्नक्ष॑त्रैरपुष्य॒त्पञ्च॑ च॥२॥ [३]

तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्हिर॑ण्यं प्रतिजग्र॒हुषः॑। अ॒र्धमि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै सो॑ऽर्धमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। अ॒र्धमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान् हिर॑ण्यं प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अ॒र्धम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै सोम॑स्य॒ वासः॑ प्रतिजग्र॒हुषः॑। तृती॑यमिन्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्॥११॥

तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स तृती॑यमिन्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। तृती॑यमिन्द्रि॒य-

स्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान् वासः॑ प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। तृती॑यमस्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै रु॒द्रस्य॒ गां प्र॑तिजग्र॒हुषः॑। च॒तु॒र्थमि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तामे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स च॑तु॒र्थमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त॥१२॥

च॒तु॒र्थमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान्गां प्र॑तिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। च॒तु॒र्थम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै वरु॑ण॒स्याश्वं॑ प्रतिजग्र॒हुषः॑। प॒ञ्च॒ममि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स प॑ञ्च॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। प॒ञ्च॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वानश्वं॑ प्रतिगृ॒ह्णाति॑॥१३॥

अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। प॒ञ्च॒मम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै प्र॒जाप॑तेः पुरु॑षं प्रतिजग्र॒हुषः॑। ष॒ष्ठमि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स ष॒ष्ठमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। ष॒ष्ठमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान्पुरु॑षं प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। ष॒ष्ठम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति॥१४॥

तस्य॒ वै मनो॒स्तल्प॑ं प्रतिजग्र॒हुषः॑। स॒प्त॒ममि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स स॑प्त॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। स॒प्त॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वाꣳस्तल्प॑ं प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। स॒प्त॒मम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वा उ॑त्ता॒नस्या॑ऽऽङ्गीर॒सस्याप्रा॑णत्प्रतिजग्र॒हुषः॑। अ॒ष्ट॒ममि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्॥१५॥

तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै सो॑ऽष्ट॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। अ॒ष्ट॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वानप्रा॑णत्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अ॒ष्ट॒मम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। यद्वा इ॒दं किं च॑। तथ्सर्व॑मुत्ता॒न ए॒वाऽऽङ्गी॑र॒सः प्रत्य॑गृह्णात्। तदे॑नं॒ प्रति॑गृहीतं॒ नाहि॑नत्। यत्किं च॑ प्रतिगृ॒ह्णीयात्। तथ्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वा॑ऽऽङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णीयात्। इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः। अ॒नयै॒वैन॒त्प्रति॑गृह्णाति। नैन॑ꣳ हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्वं प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्प्रतिगृह्णीयाच्चत्वारिं च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यꣳ सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनौत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै। अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमꣳ षष्ठꣳ सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)॥६॥ [४]

ब्रह्मवादिनो॑ वदन्ति। यद्दशहोतारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन॑ प्र॒जा अ॑सृज॒न्तेति॑। प्र॒जाप॑तिना॒ वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॑ प्र॒जा अ॑सृजन्त। यच्चतु॑र्होतारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनौष॑धीरसृज॒न्तेति॑। सोमे॑न॒ वै ते गृ॒हप॑तिना-

ऽऽर्ध्नुवन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथ्षड्ढोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिना-ऽऽर्ध्नुवन्॥१८॥

केनर्तूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेनर्तूनकल्पयन्त। यथ्सप्तहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्यं प्रश२सन्ति। आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वं चतुर्र्होतारः। चतुर्र्होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। स य एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुर्र्होतॄन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुर्र्होतॄन् वेद। यो वै चतुर्र्होतृणा२ होतॄन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणा२ होता। सोमश्चतुर्र्होतृणा२ होता। अग्निः पञ्चहोतृणा२ होता। धाता षड्ढोतृणा२ होता। अर्यमा सप्तहोतृणा२ होता। एते वै चतुर्र्होतृणा२ होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥

आर्ध्नुवन्नार्ध्नुवन्नित्येवं वेदात्ति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्केन॥)॥६॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रसत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा(३) इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः कुसिन्धमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एक ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त उपौहꣳश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वार ऋत्विजः। पञ्चकृत्वो-ऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त उपौहँल्लोम

छ॒वीं मा॒ꣳसमस्थि॑ म॒ज्जानम्॑। तस्मा॑च्चातुर्मा॒स्यानां॑ यज्ञक्र॒तोः॥२४॥

पञ्चर्त्विज॑ः। ष॒ड्कृत्वोऽह्व॑यत्। ऋतवः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ते प॑शुब॒न्धेनै॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑पर्याव॑र्तन्त। त उपौ॑ह॒न्थ्स्तना॑वा॒ण्डौ शि॒श्नमवां॑श्चं प्रा॒णम्। तस्मा॑त्पशुब॒न्धस्य॑ यज्ञक्र॒तोः। षड॒ृत्विज॑ः। स॒प्त॒कृत्वोऽह्व॑यत्। होत्राः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ताः सौ॒म्येनै॒वाध्व॒रेण॑ यज्ञक्र॒तुनोप॑पर्याव॑र्तन्त॥२५॥

ता उपौ॑ह॒न्थ्स॒प्त शी॑र्ष॒ण्यां॑न्प्रा॒णान्। तस्मा॑थ्सौ॒म्यस्या॑ध्व॒रस्य॑ यज्ञक्र॒तोः। स॒प्त होत्राः॒ प्राची॒र्वष॑ट्कुर्वन्ति। द॒श॒कृत्वोऽह्व॑यत्। तपः॒ प्रत्य॑शृणोत्। तत्कर्म॑णै॒व स॑ंवथ्स॒रेण॒ सर्वै॑र्यज्ञक्र॒तुभि॒रुप॑ पर्याव॑र्तत। तथ्सर्व॑मा॒त्मान॒मप॑रिवर्ग॒मुपौ॑हत्। तस्मा॑थ्संवथ्स॒रे सर्वे॑ यज्ञक्र॒तवोऽव॑रुध्यन्ते। तस्मा॒द्दश॑होता॒ चतु॑र्होता। पञ्च॑होता॒ षड्डो॑ता स॒प्तहो॑ता। एक॑होत्रे ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। हर॑न्त्यस्मै प्र॒जा ब॒लिम्। ऐन॒मप्र॑तिख्यातं गच्छति। य ए॒वं वेद॑॥२६॥

च॒न्द्रमां॑श्चातुर्मा॒स्यानां॑ यज्ञक्र॒तोरध्व॒रेण॑ यज्ञक्र॒तुनोप॑ पर्याव॑र्तन्त स॒प्तहो॑ता च॒त्वारि॑ च॥४॥ [६]

प्र॒जाप॑तिः॒ पुरु॑षमसृजत। सो॑ऽग्निर॑ब्रवीत्। मम॒ायमन्न॑म॒स्त्विति॑। सो॑ऽबिभेत्। सर्वं॒ वै मा॒ऽयं प्र ध॑क्ष्य॒तीति॑। स ए॒ताꣳश्चतु॑र्होतॄनात्म॒स्पर॑णानपश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स आ॒त्मान॑मस्पृणोत्। यद॑ग्निहो॒त्रं जु॒होति॑। एक॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोत्यग्निहो॒त्रम्॥२७॥

कुसि॑न्धं चा॒ऽऽत्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। चतु॑र्होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति दर्शपूर्णमा॒सौ। च॒त्वारि॑ चा॒ऽऽत्मनोऽङ्गा॑नि स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। स॒मित्प॑ञ्चमी। पञ्च॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञ-क्र॒तुमा॑प्नोति चातुर्मा॒स्यानि॑। लोमं॑ छ॒वीं मा॒ꣳसमस्थि॑ म॒ज्जानम्॑॥२८॥

तानि॑ चा॒ऽऽत्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति। षड्डो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति पशुब॒न्धम्। स्तना॑वा॒ण्डौ शि॒श्नमवां॑श्चं प्रा॒णम्। तानि॑ चा॒ऽऽत्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति॥२९॥

स॒मिथ्स॑प्तमी। स॒प्तहो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति सौ॒म्यम॑ध्व॒रम्। स॒प्त चा॒ऽऽत्मनः॑ शीर्ष॒ण्यां॑न्प्रा॒णान्थ्स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति॑। द्विर्नि॑मा॑र्ष्टि। द्विः प्राश्ना॑ति। दश॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति संवथ्स॒रम्। सर्वं॑ चा॒ऽऽत्मान॒मप॑रिवर्गꣳ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति॥३०॥

अ॒ग्नि॒हो॒त्रं म॒ज्जान॒न्द्विर्जु॑होत्यप॑रिवर्गꣳ स्पृणोत्येक॑ च॥४॥ [७]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्थ्स्त्र्यन्तर्वत्नी। हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्। स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भवति। तस्यासुरेवाजीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्थ्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितॄनसृजत। तत्पितॄणां पितृत्वम्। य एवं पितॄणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितॄन्थ्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यानसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनस्व्येव भवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्थ्ससृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भाꣳसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अजीवथ्स्वानां भवति देवानसृजत सप्त च॥३॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्थ्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्दते प्रजाम्। अद्भ्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते। दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्वान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यद्दक्षिणतो वाति। मातरिश्वैव

भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्माद्दक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति। स वा एष मातरिश्वैव। अथ यत्पश्चाद्वाति। पवमान एव भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पवमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितेव स्वानां भवति। य एवं वेद। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति। पश्चादितरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप वदन्ति। य एवास्यौत्तरतः पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीव नृत्येत्। प्रेव चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव। क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोप वदेयुः। उत मे पाप्मानमप हन्युरिति। स यान्दिशꣳ सनिमेष्यन्थ्स्यात्। यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेद सम्पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः पाप्मानस्ताꣳ स्तेप घ्नन्तीत्यष्टौ च॥९॥—[९]

प्रजापतिः सोमꣳ राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता सावित्री। सोमꣳ राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तꣳ होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्या उ ह स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। ताꣳ होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तꣳ होवाच। भोगं तु

म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्यां उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो भोगमेव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतꣳ स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य। आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥४॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं दशहूतꣳ सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतꣳ सप्तहूतꣳ सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतꣳ षड्हूतꣳ सन्तम्। षड्होतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहूतꣳ सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हूतꣳ सन्तम्। चतुर्होतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठꣳ हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनाꣳश्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणाꣳ हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्हूतोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेणाश्रौषीः षड्वा॥४॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्दशहोतारः प्रजापतिर्व्यस्रं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत स तपः सौऽन्तर्वान्ब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमꣳ राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादशा॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत य एवास्यं दक्षिणतः पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

generated on **February 27, 2026**

Downloaded from http://stotrasamhita.github.io | StotraSamhita | Credits